

kitérve. A jegyzetek végén a mesékben található, értelmezésre szoruló szó- és szólásmagyarázatok és folklórutalások kifejtése következik.

A kötet függelékében (683–694.) táblázatban összesítik az Arany család meséinek főbb adatait, közlik az Arany László nevével megjelent mesekötetek jegyzékét, majd hűsz képpel – portrék, csoportképek, kéziratok képe (695–718.) – teszik teljessé az Arany család mesegyűjteményének kritikai kiadását. A kötetet angol nyelvű rezümé és személynévmutató zárja.

Mindent összevetve örömmel állapíthatom meg, hogy kiváló munkát, a történeti folklorisztika és textológia rendkívüli teljesítményét volt szerencsém korábban véleményezni, most pedig bemutatni. Domokos Mariann és Gulyás Judit embert próbáló, a magyar folklorisztikában egyedülálló munkájáról csak az elismerés hangján lehet beszélni, s a fentiekhez annyit tehetek hozzá – talán mindannyiunk nevében –, hogy köszönjük, és gratulálunk hozzá.

Olosz Katalin

Tanulmányok a mesekutatás megújításának szükségességéről

Honti János: Mesetudomány és vallástörténet. Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról.

Nemzeti Örökség Kiadó, Bp. 2019. 69 old.

Két cím és egy név olvasható egymás alatt a kis, B6-os méretű, puha kötésű könyv borítóján: *Mesetudomány és vallástörténet*, valamint *Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról*; a címek alatt pedig Honti János neve. A címnegyed, a kolofon sajnos nem nyújt megfelelő módon tájékoztatást a kiadásra vonatkozó lényeges adatokat illetően. Annyit tudhatunk meg, hogy a szerzői jog birtokosa a Nemzeti Örökség Kiadó, és hogy dr. Kássa László a felelős kiadó. Nem derül ki viszont a kiadás helye és ideje (internetes könyvajánló szerint: Hermit Könyvkiadó, Miskolc, 2019), a kiadói munka felelőseinek neve, ki volt a szerkesztő, szöveggondozó, ki tördelte a kis kötetet, ki tervezte a borítót, és kinek a festményét láthatjuk rajta. A további tájékozódást segítő tartalomjegyzék is hiányzik, így csak a teljes könyvecskét átlapozgatva tudhatjuk meg, hogy két tanulmányt tartalmaz, és mindkettőhöz szövegvégi jegyzetek is tartoznak. Az első tanulmány végén zárójelben feltüntették ugyan, hogy eredetileg 1935-ben jelent meg, a *Népiünk és Nyelviünk* VII. kötetében, a második tanulmány végéről viszont ez az információ hiányzik.

A két tanulmány szerzője, Honti János százötz esztendővel ezelőtt, 1910. október 19-én született

Budapesten, és több sorstársához – köztük Szerb Antalhoz, Radnóti Miklóshoz, Rejtő Jenőhöz – hasonlóan a fasiszmus áldozata lett, munkaszolgálatosként halt meg 75 évvel ezelőtt, 1945. márciusában vagy áprilisában Kópházán, egy Győr-Moson-Sopron megyei községben. Tudományos szövegeivel a korszak nemzetközi élvonalába tartozott, aki bizonyos tekintetben évtizedekkel megelőzte a magyarországi és az európai mesekutatást. Mindössze tizennyolc éves, középiskolás diák volt, amikor első tudományos munkája, magyar mesekatalógusa, a magyar népmesék típusjegyzéke német nyelven megjelent a legtekintélyesebb nemzetközi folklórsorozatban (*Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen, auf Grund von Antti Aarnes Typenverzeichnis zusammengestellt*. Helsinki, 1928. FFC 81.) Tíz évvel később viszont már a mesetípuskatalógusok egész rendszerét bírálta. Egyfajta tudománytörténeti paradigmaváltás, az analitikus-induktív módszerről való áttérés előfutárának tekinthető, aki a fenomenológiai eljárás és szöveghermeneutikai elemzés bevezetését ajánlotta a mesekutatásba. A Propp-féle és a finniskola képviselte morfológiai, strukturalista megközelítés, a megmerevedett tipológia és struktúrák

meghaladására törekedett. A folklorisztika, az antropológia, a vallástörténet, az irodalomtörténet, a filozófia és a pszichológia eredményeit és módszereit figyelembe véve, a szociokulturális és textuális vonatkozások, nemzetközi források, egymásra ható szövegek alapján próbálta megalkotni meseképét. Egyik legjelentősebb magyar nyelvű monográfiája *A mese világa* (Pantheon Irodalmi Intézet, Budapest, 1937), mellyel új periódus vette kezdetét tudományos működésében. A finn földrajzi-történeti iskola módszerén és kérdésfeltevésén túljutva az epikus folklórműfajok – mítosz, hősmonda, mese, monda, legenda – specifikumát próbálta megközelíteni.

A kis kötetben közölt első tanulmány, a *Mese-tudomány és vallástörténet* a Bibó István által szerkesztett *Népünk és Nyelvünk* folyóiratban jelent meg először, a Szegedi Alföldkutató Bizottság néprajzi, társadalomrajzi, nyelvészeti és irodalomtörténeti szakosztályainak és a Szegedi Egyetem Barátainak Egyesülete támogatásával kiadott közérdekű folyóiratban (*Népünk és Nyelvünk*. VII. évf. 1935. 107–124.), valamint különnyomatként is még ugyanabban az esztendőben (*Mese-tudomány és vallástörténet*. Írta Honti János. A Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára. IV. (Társadalom- és Néprajzi) Szakosztály Közleményei. 27. szám. Szeged. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság, 1935). Egyfajta kollektív együttgondolkodás, a Stemma-kör megbeszéléseinek eredményeként született írása ez a mesekutató Honti Jánosnak – Kerényi Károly vallástörténeti előadásai és a körülötte kialakult, úgynevezett Stemma-kör, klasszika-filológiát, vallástörténetet és régészetet tanuló bölcsesek közös ülései, vitái hatására íródott. (A Stemma egyébként a II. világháború után, 1948-ig Honti János Társaság néven működött.)

A *Mese-tudomány és vallástörténet*ben az analitikus-induktív módszer megkérdőjelezhetőségére konkrét példákkal hívja fel a figyelmet – az üveghegyre vagy toronyba ugrató királyfi és a kacsalábon forgó várkastély motívumát veszi számba a különböző kultúrákban, mesékben, mítoszokban, lovagregényekben, valamint más szépirodalmi szövegekben. Arra mutat rá, hogy bármekkora adattömeggel szembeállítható akár egyetlen olyan adat, amely romba döntheti az egész konstrukciót, és

így csődöt mond az adatokra és adاتفelsozakoztatásokra építő, azaz analitikus motívumkutató mesetudomány. Az eszköz, az adatok felsorakoztatása elégtelennek bizonyul, csakúgy, mint az eredmény, mivel véleménye szerint maga a mese nem ismerhető így meg, csak a „külsőségek”, a „forma”, a „mechanikai törvények”, de nem nyílik lehetőség „a mese lélektani megismerésére, ethnológiai kapcsolatainak kiderítésére, ismeretének vallástörténeti megalapozására”. Mivel a mese világa és a tudomány világa két különböző kultúrához tartozik – „a mese az »immanens« [...] hagyományozó népi kultúrához, a tudomány az »excendens« modern írásos városi kultúrához –, Honti János a jövő mesekutatását illetően a mese létező organizmusként való vizsgálatát ajánlja, a mesének nevezett valóság megismerését, valamint annak a valóságnak a megismerését, amit a mese jelent a közönségnek. Véleménye szerint nem nélkülözhetők a tudományos módszerek és eljárások, már csak azért sem, mert a régmúlt, az ókori vagy a középkori szövegek nem ismerhetők meg közvetlen tapasztalat által, mint a manapság szóhagyomány útján átadható, meghallgatható népmese, és saját korunk mesefogalmát egy korok felett álló mesefogalommal kellene kibővíteni. Szükséges tehát az egyes mesetípusok változatainak összegyűjtése, egymás mellé állítása, összehasonlítása is, csak éppen tovább is kell menni ennél, fel kell ismerni „emberi igaz voltukat a saját »immanens« tapasztalatunkkal, hogy meg tudjuk érteni élet voltukat azzal, hogy újra éljük”. Szerves „emberi” mesetudományt tart szükségesnek, melyben a tudós, amikor már elérte a célját és visszafordulna, továbbmegy, és rég felismert valóságok újrafelismeréséhez juthat – olyasmihöz, amit az európai kultúrában a 20. század harmincas éveiben Honti szerint már csak a gyermekek és a falu népe értenek, élnek meg, akiknek látását nem vakította még el a technikai, természettudományos és logikai valóságok világának zsarnoksága.

A második tanulmány, a *Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról* című, egy évvel később, az Ethnographiában jelent meg először nyomtatásban (XLVII. évf. 1936: 34–39.), mely folyóirat Honti János számára pályakezdésétől kezdve a fő publikációs fórumot jelentette, még 1943-ban is közölhette benne írásait. A fasizmus terjedése, a német történeti mondák politikai

célú propagandára való felhasználása miatt Honti János egyre inkább más kultúrákkal kezdett foglalkozni, az izlandi, a kelta és az ír költéssel. Többek között a régi ír epika utazástörténeteit is kutatta, melyek során a hajósok távoli szigetekre jutnak, a boldogság és örök ifjúság helyszíneinek tűnő vidékekre, valójában túlvilági helyekre. Ellenpólusként hozta fel azokat a szigetkereső hajózástörténeteket, Odüsszeusz utazásait, viking hajósok felfedezéseit, akik számára a szigetkeresés nem a halált, hanem az új élet reményét, a felfedezés örömét jelentette. A túlvilági utazásokkal való foglalatzkodása nyomán fordult figyelme az olyan magyar népmesék

felé, mint *A halhatatlanságra vágyó királyfi* – melyet ebben a tanulmányában „antimese”-nek nevez, mert a mesei hős nem érheti el benne az eredeti célját – és az *Angyalbárányok* című legendamese története.

Az élet és a halál kérdéseivel való foglalkozás valószínűleg a történelmi korszak, a politikai események hatása is. Honti János halála után barátja, Dobrovits Aladár, éppen a *Halhatatlanságra vágyó királyfi* címmel tartott a Néprajzi Társaságban elhunyt barátjáról előadást.

Tekei Erika

A mesekutatás lehetséges útjai: a mese megértése és újraélése

Honti János: Mesetudomány és vallástörténet. Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról. Nemzeti Örökség Kiadó, Bp. 2019. 69 old.

A mesekutatás „hogyanja” számos tudományos irányzat képviselőit foglalkoztatta. Minden tudományos paradigma létrehozta saját elméletét és saját vizsgálati módszereit, arra törekedve, hogy a mesekutatók így módon jobban megismerjék a tradicionális népmesét. Ezek közül megemlíthetjük, a teljesség igénye nélkül, a mese eredetének vizsgálatára irányuló kutatásokat (Krohn Gyula, Aarne Antti), a műfajelméleti vizsgálatokat (Max Lüthi, Honti János), a mesékben található archetipusokra irányuló pszichoanalitikus ihletésű vizsgálatokat (C.G. Jung, J. Campbell), a mese morfológiájával foglalkozó kutatásokat (V. J. Propp), az egyéniségkutató iskolát (Ortutay Gyula, Dégh Linda). A megközelítésmódok sokasága kétségkívül hozzájárult a népmeséről szerzett tudás bővítéséhez. A múltbeli tudományos paradigmák sokaságának pozitív hozzájárulása, hogy ezek a szerteágazó módszerek megkönnyítették a mai kor mesekutatójának munkáját (a felhalmozott ismeretanyag, a mesekatalógusok és a gyűjteményes kötetek hozzáférhetősége által), de másfelől igaz az is, hogy a módszertani sokszínűség következtében ma

nehéz eligazodni az elméletek és módszerek sokaságában és a mesét új megközelítésekben tárgyalni. A ma is érvényes meseértelmezések létrehozása mégis fontos feladat, hiszen a népmese egy olyan hagyományhoz kapcsolódik ugyan, amely ősi múltra tekint vissza, de a mindenkori jelenben is aktuális tudást hordozva szól a mai olvasóhoz és értelmezőhöz is. Napjainkban szemmel látható módon felerősödött az igény a népmeséről eddig felgyűlt ismeretanyag újratárgyalására, újra felfedezésére, új kontextusba helyezésére, sokrétű vizsgálatára, újszerű értelmezésére, és egyre több kutatásirány és mozgalom jelentkezik ilyen igénnyel. (Elég itt az interdiszciplináris kutatásokra, a „gyógyító mesék” aktuális értelmezéseire, a mesékkal kapcsolatos revival mozgalomra gondolni.)

Úgy gondolom, hogy aki ma meseértelmezésre vállalkozik, annak tisztában kell lennie Honti János egyik fontos észrevételével a mesekutatásra vonatkozóan: a neves mesekutató véleménye az volt, hogy a kutatási módszertan „hogyanjának” kérdésére nincs egyetlen helyes válasz. Honti hasonlatával élve ez olyan, mintha